

18. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших / Уклад М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
19. Українські прислів'я і приказки: Народна творчість / Упор. С. В. Мішанич, М. М. Пазяк / Вст. ст. М. М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1984. – 390 с.

Summary. Since ancient times the word had in itself this hidden magic which people tried to unreal in praseologisms, problems and sayings, thus explaining the good or evil energy of the word, trying to grasp the world pattern of the Ukrainian. The article doesn't deal with the suggestion or charm but with the laws of human communication considering the great impact of the word both oral and written.

Key words: praseologism, paremia, word «live», magic force, materialization of the thought, word energy, world pattern.

Отримано: 11.10.2012 р.

Удк 811.161.2:81'367

О.І. Байдюк

ВИКОРИСТАННЯ СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО

Стаття орієнтована на дослідження специфіки функціонування складносурядних речень в епістолярній спадщині А. Ю. Кримського, адресованій І. Я. Франку. Аналізу підлягають наявні види складносурядних речень, сполучникові засоби вираження синтаксичних відношень. Простежується їх поширеність.

Ключові слова: складносурядне речення, єднальне, зіставно-протиставне, розділове, градаційне, пояснювальне значення.

Сучасні мовознавці по-різному підходять до вирішення питання про місце епістолярного стилю в системі функціональних стилів: заперечують його існування (Т. П. Зоріна), співвідносять його з поняттям «жанр» (Т. П. Іванова, О. П. Брандес), розглядають його як синтез жанрів та стилів (С. І. Прохоров, L. Versini), із певними застереженнями визначають його як підстиль розмовного стилю (Е. М. Ножкіна, О. Б. Сиротиніна). Однак все більшого поширення набуває погляд про виділення епістолярного стилю як окремого (С. П. Вибик, С. Я. Єрмоленко, Л. М. Кеба, О. Г. Тодор) [5, 7]. Наукові засади вивчення українського епістолярію у 20-х роках ХХ ст. заклали літературознавець С. О. Єфремов. Мовностилістичному аналізу особливостей епістолярію окремих авторів присвячували студії А. Й. Багмут, С. К. Богдан, О. В. Братаніч, М. Х. Коцюбинська, О. М. Красовська, Ю. В. Шевельов та ін; вплив листування на нормалізацію української літературної мови, вироблення її стандарту вивчали С. Я. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. І. Мацько, М. М. Пилинський, В. І. Статеева, Б. А. Шарпило; актуальним виявився зіставний аналіз традиційного паперового й електронного листування (С. Г. Чемеркін) та ін. [4, 7].

Однак на сьогодні відсутнє лінгвістичне вивчення епістолярію А. Ю. Кримського, що й зумовлює актуальність теми статті. Мета нашої роботи полягає у виявленні синтаксичних особливостей складносурядних речень у листах А. Ю. Кримського до І. Я. Франка.

У визначенні складносурядних речень здебільшого спираються на автономний статус предикативних частин у його складі та наявність формально вираженого синтаксичного зв'язку між ними [1, 7].

Починаючи з граматики М. І. Греча, складносурядні речення поділяли за сполучниками на єднальні, протиставні й розділові. З огляду на граматичну природу сполучників К. Ф. Шульжук складносурядні речення поділяє на речення з єднальними сполучниками, зіставно-протиставними сполучниками, розділовими і градаційними сполучниками [7, 233-234]. І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук за значенням розмежовують складнопідрядні речення з єднальним, зіставно-протиставним, розділовим, градаційним і пояснювальним значенням [2, 254]. Окремим різновидом Т. М. Гапанова називає приєднувальні складнопідрядні речення, які уже тривалий час перебувають у полі зору лінгвістів.

Констатовано, що серед усіх складнопідрядних речень у листах А. Ю. Кримського до І. Я. Франка, яких нараховується 42, найчисленнішими є конструкції із зіставно-протиставним значенням (61,2 %).

69,4 % серед складносурядних зіставно-протиставних речень охоплюють речення із протиставним значенням, які виражають різноманітні варіанти смислових значень. Основну групу

протиставних складносурядних речень у епістолярній спадщині А. Ю. Кримського до І. Я. Франка становлять складнопідрядні речення із власне протиставними відношеннями (38,2 %). Засобом оформлення синтаксичного зв'язку в таких реченнях виступає сполучник **а**: *Я от у Москві спорив із студентами юридичного відділу про це, а жоден не міг мені довести точно нічого* [3, 16]; *Пишу до адміністрації вже втретє, а звіти мені нічирк!* [3, 152]; *Остання книжка «Етнографического обозрения» виходить вже завтра, а «Життя і слова» я в цілості ще не здобув* [3, 135]. Специфічним є вживання у частинах складносурядних речень прислівників *ще, уже*, які доповнюють наявні допустово-протиставні відношення часовим значенням [7, 240].

Якщо сполучник **а** може виражати зіставне, протиставне і приєднувальне значення, то сполучник **але** спеціально призначений для передачі протиставного значення. Він найуживаніший у такій функції і стилістично нейтральний. Цей сполучник недиференційований, бо може передавати не один відтінок протиставного значення, а декілька [6, 615].

Листування А. Ю. Кримського свідчить про численне функціонування сполучника **але**, який служить засобом зв'язку предикативних частин у складносурядних реченнях із протиставно-компенсувальними відношеннями (36,9 %): *Купити його не можна (ціна 40 крб.), але я сподіваюся роздобути од самого Хлудова через його родаків* [3, 145]; *Букіність правлять одразу дуже велику ціну, але досвідчений купець може купити за пів тієї ціни* [3, 41]; та у складносурядних реченнях із обмежувально-потиставними відношеннями (24,9 %): *З усього я став тільки прихильним до «громадівців», але не сам громадівцем* [3, 16].

Протиставні складносурядні речення зі сполучником **та** в сучасній українській мові є менш розповсюджені порівняно зі складносурядними реченнями зі сполучниками **а, але** [1, 10]. Однак за допомогою сполучника **та** реалізується 50 % складносурядних речень із протиставно-компенсувальними відношеннями: *Каталоги Хлудова я ще досі не дістав, та мені обіцяно* [3, 145]; *Отже, Ви були б мені винні 13 крб. (бо передше – 3 крб.), та Ви мені завернули дві книжки з давнішого видання Галахова* [3, 155]. Крім того, листування А. Кримського передбачає використання сполучника **та** для вираження обмежувально-потиставних відношень у складносурядних реченнях, наприклад: *Мені давно хочеться порухатися з Вами, та Ви мовчите, нічого не одписуєте* [3, 277]. В останніх прикладах спостерігається також наявність спільних лексем у двох предикативних одиницях складносурядного речення – займенника **Ви**.

Ще один ряд парадигматичних форм протиставних речень створюють аналогії сполучників, тобто прийменниково-займенникові, прислівникові утворення та модальні слова, що виступають у значенні сполучників. Деякі з них входять як конкретизатори у сполучникові поєднання, але можуть функціонувати самостійно. Вони виражають різні відтінки протиставного значення – допустовий, компенсаційний, обмежувальний, протилежності [6, 619]: *Переклад з Коскена зробить Ви самі, тільки тра буде помістити його на кінець книжки* [3, 173]. Так, використане у реченні прислівникове утворення **тільки**, виступає єдиним аналогом сполучника у листуванні А. Ю. Кримського до І. Я. Франка та виражає обмежувальний відтінок протиставного значення.

Менш поширеними у листуванні А. Кримського є зіставні конструкції (30,6 %). Серед зіставлювального значення розрізняють кілька відтінків. А. П. Грищенко виділяє дві моделі зіставних речень, де основним засобом вираження зіставлювального значення є сполучник **а**, – з нейтрально-зіставним і розподільно-зіставним значенням. І. І. Слинко, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська виділяють одну модель зіставних речень, але розрізняють форми її парадигми з лексичними конкретизаторами [6, 612]. П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук розмежовують розподільно-зіставні відношення, де повідомляється про розподіл дій, ознак, які властиві одному й тому самому предметові із вказівкою на зіставлення їх у певних виявах; і зіставно-наслідкові відношення, де, крім зіставлення двох дій, станів чи ознак, у другій частині складного речення повідомляється про наслідок того, про що йшлося у першій [2, 257]. Класифікація зіставних речень К. Ф. Шулжука різниться наявністю власне зіставних відношень (особливостю речень з таким зв'язком є те, що кожна із структурних частин, поєднана сполучником **а**, є актуальною синтегмою), розподільно-зіставних та зіставно-наслідкових відношень [7, 239-240].

Поширення в епістолярії А. Ю. Кримського набувають конструкції із власне зіставними відношеннями (60,8 %), для вираження яких сходознавець оперує або сполучником **а**: *Історичного періоду, як бачите, б мені не хотілося б багато перекладати, а втім – послухаюся Вашої ради* [3, 37]; *Ці два примірники, звісно, підуть опасками (NB рекомендованими), а на мій власний адрес тра буде на той рік знов вислати 1 прим. у конвертах (адрес на кінці листа)* [3, 161]; або ж сполученням **а** із конкретизаторами **тим часом** і **вже** [6, 613]: *Я не покривдюся ніяким осудом, а тим часом Ваше слово матиме на мене великий вплив* [37]; *За 1892-3 рік я держав із дев'ятеро рефератів, готуючись до них дуже пильно, а вже ж найбільше довелося працювати над статтями в історичній (середньовіковій) хрестоматії: «Араби перед Мохаммедом», «Мохаммед» «Ісламські секти», «Підупад халіфату й панування суфізму», «Образок мусульманських завоювань»* [3, 139]. Однаково продуктивним у цих реченнях є використання А. Ю. Кримським поєднання сполучника **а** із конкретизаторами **тим часом** (50 %) та **вже** (50 %).

Не відрізняються частотністю складносурядні речення, у яких складові частини поєднуються розподільно-зіставними відношеннями (39,2 %), а синтаксичний зв'язок між ними виражається за допомогою сполучника **а**: *За один примірник, значця, Ви матимете рівночасний річник «Етнографического обозрения», а за другий заплатю я [3, 161]; Руських особливостей у сборнику дуже мало, а яких-небудь діалектичних нема ніякісіньких [3, 215].*

Значною мірою в листуванні представлені складносурядні речення з єднальним значенням (35,9 %). Єднальні складносурядні речення не бувають одноплановими з погляду синтаксичної і семантичної взаємозалежності між складовими частинами. Серед них виокремлюють речення із власне єднальним значенням і невластивим єднальним значенням (І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук та ін.), що виражають різні смислові відношення: одночасність дій, подій, явищ; причиново-наслідкову зумовленість; послідовність, зумовленість подій; протиставлення, зіставлення чи допуск [2, 254-255]. Класифікація К. Ф. Шульжука різниться упущенням відношень протиставлення зіставлення чи допуску, натомість спостерігається наявність умовно-наслідкових відношень [7, 234]. З урахуванням формально-граматичних і семантичних зв'язків між частинами складносурядних речень А. П. Грищенко виділяє кілька структурно-семантичних моделей єднальних складносурядних речень, а саме: речення з вільним порядком розташування кількісно необмежених складових частин, у яких ідеться про одночасність кількох дій або станів; речення з фіксованим порядком частин, що виражають послідовність кількох дій станів; речення з фіксованим розташуванням складових частин, що виражають причиново-наслідкове, умовно-наслідкове чи висновково-результативне відношення [7, 235-236].

Реалізація конструкцій із єднальним значенням у листах А. Ю. Кримського з використанням сурядного сполучника і характеризується вживанням лише речень із причиново-наслідковими семантико-синтаксичними відношеннями: *Той віршований життєпис повторяє навіть Девлетшахові вирази (не кажу вже про фактичні дані), і на мою гадку можна було б Гейнів стихотвір взяти замість прозаїчної біографії Фірдовсія [3, 145]; Як я вже Вам колись писав, я займаюсь перекладанням Гафеза і вже в мене зроблено чимало [3, 27].* Сполучникове поєднання і вже [6, 608] у запропонованому прикладі передає знову ж таки причиново-наслідкове відношення.

Рівнозначно до і в епістолярії функціонує єднальний сполучник **та**. За спостереженнями А. П. Грищенка, в реченнях зі сполучником **та** «паралелізм тривання дій, станів виразніший, ніж у реченнях з сполучником **і**; отже значення одночасності проявляється конкретніше». Сполучник **та** тісніше пов'язує складові частини, ніж **і**. Він можливий лише тоді, коли в реченні виражається одночасність, паралельність подій [6, 605], що простежується у прикладі: *Знаю декілька рухливих людей у Києві, та вони рішучі «правдячи» [3, 125].*

Для вираження єднального значення у наступному реченні А. Ю. Кримський вживає спеціальний сполучник **та й** з конкретизатором **тоді**, таке поєднання відзначається вказівкою «на пізніше доповнення чи підсилення основної частини вислову новим фактом, доволіно вводжуваним» [6, 610]: *Очевидячки, незабаром той наказ буде передано до цензур юних, та й тоді «Зорю» зовсім не пускатимуть у Росію [3, 146].*

Визначальною рисою єднальних складносурядних речень, що є складовими тексту листів до І. Я. Франка, виступає використання єднальних сполучників таких, як **і**, **та**. Причому загальна кількість цих засобів зв'язку між частинами складносурядних речень однакова, хоч, за значенням К. Ф. Шульжука, найпоширенішим із єднальних сполучників є недиференційований сполучник **і** [7, 236]. Притаманне також листуванню А. Ю. Кримського використання конкретизаторів **і вже** і **та й тоді**.

Речення із розділовим значенням в епістолярній спадщині А. Ю. Кримського фіксуються рідше (2,9 %). Щодо цього типу речень існує декілька поглядів. А. П. Грищенко виокремлює дві їх моделі: речення з двома рівнозначними частинами, основний зміст яких полягає в повідомленні про несумісні дії, з яких за відповідних умов можлива тільки одна; речення з доволіною кількістю граматично рівнозначних складових частин, із яких може реалізуватися як одна, так і всі. М. В. Ляпон диференціює розділові відношення на власне розділові, що вказують на взаємовиключення, і невластиво розділові, що передбачають синтез тотожності і розмежування. Дві моделі (зі значенням виключення і чергування) розглядають і І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, П. С. Дудик, М. Ф. Кобилянська, Б. М. Кулик, Л. В. Прокопчук, І. І. Слинько. Ці вчені виокремлюють структури з відношенням несумісності (взаємовиключення) і з відношенням чергування подій [7, 242].

У листах наявні розділові складносурядні речення виключно зі значенням несумісності подій: *Чи він дуже занедужав, чи що? [3, 232].* У таких конструкціях для оформлення розділових семантико-синтаксичних відношень А. Ю. Кримський використовує сполучник **чи**, який, розкриваючи смислове значення альтернативності, можливості вибору, повторюється при обох складових частинах, тому виступає повторювальним сполучником **чи...чи**. Крім того, наявні сполучники характеризуються тим, що вони походять від питальної частки і тому якоюсь мірою зберігають питальний відтінок [6, 621].

Для вираження складних суджень А. Ю. Кримський послуговується багатокомпонентними конструкціями, у яких водночас поєднуються різні види сурядного зв'язку [2, 305]: *Вони можуть бути і дуже гарними людьми під інакшими зглядами, але листуватися з ними – борони аллах! тільки посваришся, та й більш нічого* [3, 52]. Запропоноване речення характеризується тим, що його частини перебувають у зіставно-протиставних і єднальних відношеннях та становлять єдину комунікативну одиницю, де засобом вираження сурядного зв'язку виступає поєднання відповідних сполучників *але* і *та й*.

Отже, епістолярій А. Ю. Кримського, адресований І. Я. Франку, характеризується функціонуванням складносурядних речень із зіставно-протиставним (61,2 %), єднальним (35,9 %), розділовим (2,9 %) значенням.

Диференційною ознакою складносурядних речень у досліджуваних листах А. Ю. Кримського вважаємо відсутність складнопідрядних речень із градаційним та пояснювальним значенням, речень із зіставно-наслідковими відношеннями, єднальних конструкцій, що виражають послідовність дій, станів та умовно-наслідкові відношення, розділових складносурядних речень із відношенням чергування подій.

Багатокомпонентні складносурядні речення виступають трикомпонентними конструкціями, предикативні частини яких перебувають у зіставно-протиставних, єднальних і пояснювальних відношеннях.

Специфіка полягає у використанні низки сполучникових засобів зв'язку між частинами складносурядних речень, зокрема: сполучників *а* (26,9 %), *та* (18,6 %), *але* (14,8 %), *і* (13,8 %), *та й* (4,2 %), *чи..чи*, (3,5 %), *чи* (5,5 %); конкретизаторів *тим часом* (3,5 %), *вже* (4,2 %), *тоді* (3,5 %); прислівникового утворення *тільки* (3,5 %).

Типовою стилістичною ознакою епістолярного стилю А. Ю. Кримського є вживання великої літери при звертанні до конкретної особи. Хоча простежується відсутність у складі складносурядних речень будь-яких формул вітання чи прощання.

У перспективі наше дослідження буде спрямоване на аналіз складних речень у епістолярній спадщині А. Ю. Кримського.

Список використаних джерел

1. Гапанова Т. М. Актуальне членування складносурядних речень в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Гапанова. – Донецьк, 2010. – 23 с.
2. Дудик П. С. Синтаксис української мови : підручник / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Академія, 2010. – 384 с.
3. Кримський А. Ю.: твори в п'яти томах / [упоряд І. О. Лучник, А. М. Полотай, К. М. Секарева]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 5. – 547 с.
4. Найрулін А. О. Культурно-історичний і прагмалінгвальний компоненти в письменницькому епістолярію початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 «Українська мова» / А. О. Найрулін. – Київ, 2011. – 24 с.
5. Рогоза О. Б. Структурно-композиційні та семантико-прагматичні особливості французького епістолярного роману XVIII-XX століть (на матеріалі творів Ш. де Лакло, О. де Бальзака, А. де Монтерлана): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.05 «Романські мови» / О. Б. Рогоза. – Київ, 2005. – 22 с.
6. Слинко І. І. Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Summary. There is research of typology and structure of compound sentence in the letters of A. Krymski letters to the I. Franko. franc in the article. We parsed different kinds of sentences and means of syntactic connection between parts of compound sentence.

Keywords: compound sentences, different types of compound sentences, conjunctions.

Отримано: 5.10.2012 р.